

Dertig jaar begrazing in de duinen

MARIJN NIJSSEN & BART WOUTERS

Begrazing wordt op grote schaal ingezet in kustduinen om verruiging met hoge grassen en struiken terug te dringen. Over de effecten van begrazing is de afgelopen decennia veel geschreven en gediscussieerd. De meningen over het succes van begrazing lopen hierbij soms sterk uiteen. In dit artikel wordt een tussenbalans opge maakt van bijna drie decennia begrazing in de duinen.

In de afgelopen halve eeuw zijn de duinen op grote schaal vergrast en dichtgegroeid met struiken. Begrazing wordt in veel gebieden gezien als de beste, goedkoopste en vanwege het aanwezige terreinreliëf soms zelfs enige mogelijke maatregel. In 1979 verscheen het eerste artikel over begrazing als alternatieve beheermaatregel in het tijdschrift DUIN. Vanaf de jaren tachtig is begrazing in verschillende duinterreinen ingezet. Inmiddels wordt een flink deel van de Nederlandse kustduinen begraasd en staan verschillende terreinen hiervoor op de nominatie. Maar wat weten we inmiddels over de effecten van begrazing in kustduinen?

Variatie in begrazing

Het doel van begrazing is veelal een verruigd duinlandschap om te vormen tot een terrein met

een gevarieerde vegetatiestructuur. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat dit tevens leidt tot een hogere diversiteit aan karakteristieke plant- en diersoorten. Soms wordt begrazing toegepast als regulier beheer of als voortzetting van vroeger gebruik, bijvoorbeeld in het zeedorpenlandschap en op vroongronden.

De waardering van begrazing als beheermaatregel varieert sterk. Dit komt deels doordat achter het begrip 'begrazing' een grote variatie schuilgaat. Begrazingsvorm (graasdruk, timing, veesoort en ras), de beginsituatie, specifieke doelen én de variabelen waaraan wordt gemeten (vegetatie, fauna, ecosysteem, abiotische processen) kunnen flink uiteenlopen. Wanneer gesproken wordt over 'de effecten van begrazing' moet dus wel duidelijk zijn waar het over gaat.

Verwachtingen waargemaakt?

De verwachtingen van begrazing zijn vaak hoog. Worden deze verwachtingen ook waargemaakt? In vergelijkende studies worden de resultaten van begrazing op de vegetatie doorgaans als (gematigd) positief omschreven. Begrazing leidt in verruigde vegetaties tot afname van hoge grassen en strooiselophoping en tot toename van de mosbegroeiing en de lichtbeschikbaarheid op de bodem. Een toename van het aantal plantensoorten vindt vrijwel alleen plaats in kalkrijke duinzones of juist in kalkarme zones van het waddendistrict. In ondiep ontkalkte zones leidt begrazing niet tot een hogere plantdiversiteit en worden de grote oppervlaktes struweel nauwelijks verwijderd. Open zandige plekken ontstaan alleen bij een hoge graasdruk of op plekken die van nature gevoelig zijn voor erosie, zoals schrale duinkoppen en steile hellingen. Door regelmatige betreding zijn de dichtheden van nestelende insecten hier slechts een fractie van die op ongestoorde open bodems. Als in begraasde terreinen plekken worden uitgerasterd, vindt langzaam kolonisatie door insecten plaats (figuur 1). Ook in andere studies wordt regelmatig verstoring gemeld, bijvoorbeeld van broedvogels, insecten of orchideeën.

Begrazing met fjordenpaarden in de Kikkervallei in Meijndel (foto: M. Nijssen).

Vee versus konijnen

Lange tijd werd gehoopt dat runderen en paarden de sterk in aantal afgenomen konijnen zouden kunnen vervangen. Ook zouden ze kunnen bijdragen aan het herstel van konijnenpopulaties door het openen van voor konijnen ongeschikte verruigde vegetaties. Door de geringe actieradius rond hun burcht zorgen konijnen voor kleinschalige overgangen in de intensiteit van begrazing en omwoeling. Daardoor ontstaat meer variatie dan bij grote grazers. Een krimpende konijnenpopulatie houdt het langst stand op door koeien begraasde graslanden. Ook kan bij een opleving van de konijnenpopulatie begrazing sturend zijn voor de verspreiding van konijnen. Of konijnen myxomatose en/of VHS overwinnen, de echte sleutel tot een herstel, lijkt echter onafhankelijk van extra begrazing.

Verschralen of verplaatsen

Verschraling door begrazing treedt in de Nederlandse duinen nauwelijks op, waarschijnlijk mede door de hoge neerslag van stikstof uit de lucht. Wel worden door begrazing de voedingsstoffen voor planten verplaatst. Deels is dit een verplaatsing op landschapsschaal, waardoor zowel nutriëntarme als nutriëntrijke plekken ontstaan. Maar het gaat ook om de beschikbaarheid van voedingsstoffen. Planten worden door de grazers omgezet in goed afbreekbaar mest. Afgestorven plantenmateriaal, dat moeilijk afbreekbaar is, hoopt zich minder op. Daardoor circuleren de

voedingsstoffen sneller in het systeem en dat lijkt tot hogere dichtheden en soortenrijkdom van ongewervelde dieren te leiden (figuur 2).

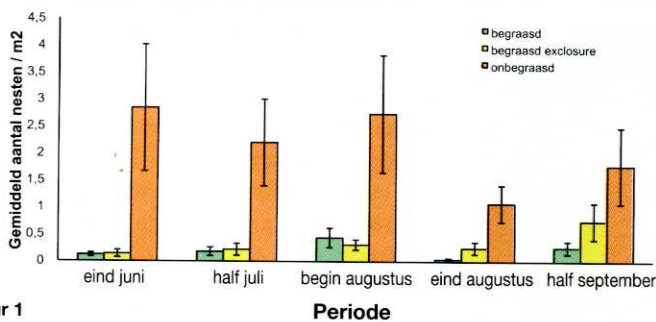
In begraasde duingraslanden zijn de dichtheden van insectennesten veel hoger dan in de ruigtevegetaties en struweelen. Vergelijkbare verschillen zijn gevonden voor onder andere slakken, spinnen, miljoenpoten en pissebedden.

Hoe verder met begrazing?

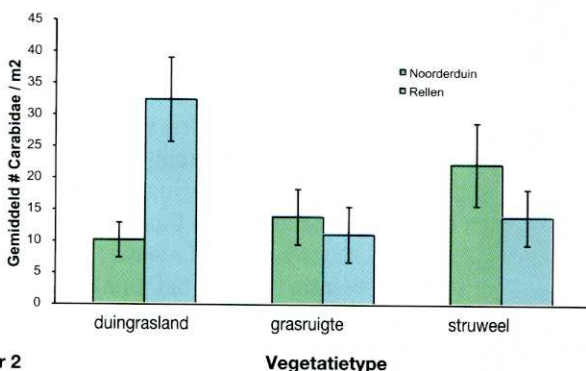
Begrazing kan positief uitwerken op de vegetatie en fauna, mits deze leidt tot meer structuurvariatie en de verstoring van overblijvende gemeenschappen van planten- en diersoorten binnen een gebied wordt beperkt. Binnen een terrein moet een balans gevonden worden tussen het creëren van open vegetatie en zandige plekken en verstoring door betreding. De keuze van de meest geschikte begrazingsvorm hangt uiteraard af van de doelstellingen van de beheerder. Ook met de terreinbegrenzing en het eventueel uitrasteren van terreindelen kan worden gestuurd. Een vrij extensieve begrazingsdruk in een grote begrazingseenheid lijkt het meest effectief te werken, maar vergt geduld. Vaak is het oppervlak echter niet toereikend of is de verruiging zo groot dat haast geboden is. In dergelijke situaties biedt een flexibele graasvorm wellicht een oplossing. Door te 'spelen' met graasdruk, verplaatsen van rasters en combineren met maatregelen als verstuiving, maaien, chopperen of branden kan waarschijnlijk grote winst worden gehaald in effectiviteit voor vegetatie én fauna.

Figuur 1. Aantal nesten van insecten (bijen, wespen en zandloopkevers) in open zandige plekken, begraasd, begraasd met uitgerasterde stukken (exclosures) en zonder begrazing (Wouters et al. 2009).

Figuur 2. Dichtheden van loopkevers in begraasd (Rellen) en onbegraasd (Noorderduin) terrein (Wouters et al. 2009).

Figuur 1

Figuur 2

Dankwoord

Onderzoek aan effecten van begrazing is gefinancierd door duinwaterbedrijven Dunea (voorheen DZH), Waternet en PWN en door het ministerie van LNV (in het kader van OBN).

LITERATUUR

- OOSTERVELD, P., 1979. MAAIEN, GRAZEN OF STUIVEN. VAN NATUURBEHEER NAAR MEER NATUUR. DUIN 2 (4). PP 3-8.
- KOOIMAN, A.M., M. BESSE, R. HAAK, J.H. VAN BOXTEL, H. ESSELINK, C. TEN HAAFF, M. NIJSSEN, M. VAN TIL & C. VAN TURNHOUT, 2005. EFFECTGERICHTE MAATREGELEN TEGEN VERZURING EN EUTROFIËRING IN OPEN DROGE DUINEN. EINDRAPPORTAGE FASE 2..
- WOUTERS, B., M. NIJSSEN, J. VOGELS & R. VERDONSCROT, 2009. EINDRAPPORT VOORBEREIDINGSPLAN KUSTDUINEN. EVALUATIE VAN EFFECTEN VAN DE MAATREGELEN BEGRAZING, VERSTUIVING OP DE DIERGEMEENSCHAPPEN VAN ENKELE KALKRIJKE DUINTERREINEN.

MARIJN NIJSSEN EN BART WOUTERS ZIJN WERKZAAM BIJ STICHTING BARGERVEEN / RADBOUD UNIVERSITEIT NIJMEGEN